

SZABÓ JÁNOS

A LEVENTEINTÉZMÉNY ÉS TÁRSADALMI KÖRNYEZETE

Szervezeti fejlődés

Az 1921:LI. tc.-kel létrehozott leventeintézmény a szükségletek megfogalmazódása, a szervezeti kezdemények, a teoretikus előkészítés, a felhasználható minták és a kapcsolódó intézmények tekintetében fontos *előzményekre* épült. A XIX. sz. második felében a haditechnikai fejlődés és az általános hadkötelezettségre épülő tömeghadseregek megérlelték a katonai előképzés szükségletét és eszméjét, hazánkban is elindították az első katonai előképzési próbálkozásokat, elsősorban az egyesületi sportokkal és az iskolai testneveléssel érintkezésben. Állami fennhatóság alá került a testi nevelés és a sport ügye, létrehozták központi szervét (1911), az Országos Testnevelési Tanácsot (OTT), a löversenyzés megadóztatásával biztosították anyagi bázisát (1913), az Országos Testnevelési Alapot (OTA). Az államosított sportügy legfontosabb pozícióin a VKM és a HM osztozott, a szakértelem is eszerint oszlott meg egyfelől a középiskolák testnevelő tanárai, másfelől a katonai sportokban szervezői gyakorlatot szerzett katonatisztek között. Az ifjúság összefogására, eszményeinek ellenőrzésére irányuló máshol is kibontakozó hivatalos (vagy azzá válni igyekvő) törekvések nálunk először a nemzeti, hősi, romantikus eszmények nevében léptek fel, egyelőre a széles néptömegeket kizáró középosztályi körökre összpontosítva.¹ Az elhúzódó első világháború — ellentmondásosan — egyfelől a néptömegek egészségi állapotára, sportoltatására, nevelésére, s katonai előképzésére irányította a figyelmet, másfelől elszívta a realizálás forrásait, így a HM-ben meginduló katonai előképzés szervezésé néhány központi intézményén kívül elsősorban az elméleti előkészítő, teoretikus, tervező-kidolgozó munka hozott eredményeket.²

Az ellenforradalom hatalomra jutása után, merőben más kontextusban, a szegedi ellenforradalmi kormány Propagandaminisztériumának ifjúsági osztálya 1919. október 1-jén „az ifjúság katonás nevelése” tárgyában összehívott minisztériumközi értekezlettel (HM, VKM, PM és a Fővezérség) nyitotta meg az 1921: LIII. tc.-hez vezető tárgyalások sorát.

A HM-ben tanulmányozták az előzményeket, megfigyelőket küldtek a nyugati

¹ Szemere Miklós: Négy országgyűlési beszéd. (Ebből: Az ifjúság nevelése; Honvédelmi nevelés) 1902. Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban: HL) 1. 3. 7.; Szemere Miklós és a magyar ifjúság. (Szerk.: Kováts Lajos) Sz. M. asztaltársaság. Bp., 1901.; Berzeviczy Albert: A háború és a jövő. Bp., 1916. HL 13 826.

² Galambos Ede: Ifjúsági Honvédó Egyesületek. Bp., 1917. Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) 13 382/11.

Ezen kívül Tornay Károly említést tesz még a következőkről: Galambos Ede—Juba Adolf ár.: Az iskolán kívüli testnevelés reformja; Galambos Ede: Az ifjúságnak katonai szolgálatra előkészítése; Juba Adolf: Az iskolán kívüli testgyakorlókörhelyek és terek összerakása; Az iskolán kívüli ifjúság előkészítése a katonai szolgálatra a háború alatt; Bély Mihály: Ifjúsági Honvédó Egyesületek vezetőinek útmutatója. In: Tornay Károly: A leventeintézmény története. Bp., 1935. 24—26. o.

államok ifjúságszervezési módszereinek tanulmányozására,³ összegezték a világháború katonai tapasztalatait,⁴ javaslattervezeten dolgoztak,⁵ s 1920-ban utasították a körletparancsnokságokat, hogy támogassák az ifjúság sportszervezését folytató jobboldali szervezetek (Turul, MOVE, ÉME stb.) munkáját, mint a leventeintézmény előszervezését.⁶ A VKM-ben szintén javaslattervezetek készültek, újra feltámasztották az OTT testületét, 1921 márciustól megalakították a III. szakbizottságot: az iskolán kívüli ifjúság sport- és testnevelésirányító szervét, a leventeintézmény központi vezető apparátusát.

Az előkészítő tárgyalásokon összecsaptak a jövőendő ifjúsági szervezetet a közvetlen fegyveres revízió szolgálatába állítani akaró militánsabb, valamint a kultúrfölény általi revízióra törekvő, a konszolidációban érdekeltbb körök. Ellentétükben a békeszerződés határozmányainak törvénybe iktatása, illetve a meginduló konszolidáció döntött. Elvetették a cserkészlet felajánlkozását, s a leventeintézmény — a világháború utáni hadseregellenesség hangulatában, a vidéki ifjúsági egyesületi élet hiánya közepette, a katonatömegekkel szembeni elvárások egységesség- és garanciaigénye, valamint a baloldali hatásoktól való folyamatos elszigetelés s a folyamatos keresztény-nemzeti nevelés hajthatatlan szándéka alapján — az önkéntességet mellőző, az iskolán kívüli ifjúság testi nevelése és sportja köré szerveződő, 12—21 éves korig *államilag kötelezett* katonai előképzés szervezete lett.⁷

A szervezeti struktúra fejlődése tükrözte a célok és feladatok jellegváltozását, illetve a társadalmi folyamatok hatását.

Az előszervezés időszakában — az 1921:LIII. tc. elfogadása előtt — mindössze olyan szervezetkezdeményt találunk, amely elsősorban a jobboldali társadalmi szervezetek ifjúsági sportegyesületeiből állt, amelyeket később szervező centrumként a katonai körletparancsnokságok által, székhelyükön alakított ifjúsági testnevelési bizottságok igyekeztek összefogni.⁸ Már ekkor megjelent az önálló leventesajtó, jelezve, hogy a felülről való szervezés nem nélkülözheti a megfelelő propagandát. Ez a szervezetnek alig nevezhető struktúrakezdemény az 1921:LIII. tc. megszületése után még sokáig nem volt képes előrelépni. A tisztek társadalmi szervezeteiből történő kiparancsolását, a HM-nek és szerveinek az ifjúsági testnevelésből való kivonulását követően⁹ az egész szervező munka áttevődött a VKM OTT III. szakbizottságához, vagyis a polgári közigazgatás vonalára.

A törvényes testnevelés szervezete a polgári közigazgatás rendszerébe illeszkedett, kiterjesztésének felgyorsítására azonban csak az 1924-ben megjelenő Végrehajtási Utasítás, valamint a szervezésre és a leventeegyesületi alapszabályokra vonatkozó utasításokat követően kerülhetett sor.

Az 1921:LIII. tc. 3. §-ának megfelelően a VKM lett a kötelező testnevelés szervezésének, irányításának legfelső szerve. A végrehajtók a vármegyei, városi és községi — 1928-tól a járási — testnevelési bizottságok¹⁰ voltak, amelyek a közigazgatási testületek első tisztviselőinek (főispánok, polgármesterek, stb.) elnökleite alatt 50—50%-ban kijelölt, illetve választott képviselőtestületi tagokat foglaltak magukban. E testületek operatív vezetője az államilag kinevezett Testnevelési Felügyelő, aki előadója, szakértője, s állandó végrehajtója volt a bizottság feladatkörébe tartozó összeírási, nyilvántartási, egyesületi, anyagi-tárgyi, felügyeleti, intézkedési ügyeknek.

3 Berlinből pl. báró Abele ezredes jelentett rendszeresen a HM-nek. Nagyrészt innen származtak az átszervezésre, bújtatásra vonatkozó ötletek is. HL VKF 1919. 2. csop. 3/fasc. G. F.

4 Pl. *Rais Károly*: Igazságok és tanulások. Bp., MOVE, 1920. HL Z/296.

5 *Béldy Alajos*: Testnevelés — Honvédelem. Bp., 1920. Ez minden bizonytalannak a tervezetnek a feldolgozásából készült, amely az Imre Sándor által Béldy munkájaként említett „Reformok a testnevelés terén” címet viselte. A tervezet a RTGY Imre II. Sándor „Katonás nevelés” c. iratsomójában található.

6 HM 90 879/1920—09. Biz. sz. rend.

7 1921. évi LIII. tc. Büm. Közl. 1922. 2. sz. T. n. jogsz.

8 Ez a 88840/eln. H. 1920. sz. HM-rendelet alapján történt.

9 L. a m. kir. honvédségről szóló 1921. XLIX. tc., illetve az 1922. III. tc. rendelkezéseit. Országos Törvénytár, 1921—22.

10 84/1926. OTT III. rend.

A testnevelési felügyelők az alájuk rendelt járási és községi testnevelési vezetők útján végezték a leventecsapatok, illetve leventeegyesületek tevékenységének irányítását, amelyek egyik típusát a közigazgatás által fenntartott, a másikat pedig a vállalati leventeegyesületek képviselték.

Az egyesületeken belüli tisztségviselőket (50 leventére egy oktatót, aki irányítja, s 10 leventére egy segédoktatót, aki végzi a kiképzést) 1924-től nevezik hivatalosan leventeoktatónak, illetve segédoktatónak. Mellettük hamarosan (1926-tól) megjelent a főoktatói, illetve a vezető főoktatói beosztás is.¹¹ Az egyesületeken belüli tisztségviselőket nem a központi alapból, hanem a községek közigazgatási testületei, illetve az egyesületek fenntartói saját testnevelési alapjaikból fizették. Minden valószínűség szerint ez volt egyik fő oka az egész korszakon végighúzódtott javadalmazási egyenlőtlenségeknek és vitáknak.

A leventék (12-től 21 éves korig kötelezett, iskolán kívüli fiatalok) csapataiban raj, szakasz, század¹² beosztású csoportokat alkottak, amelyek megfeleltek egyrészt az oktatói kar reflexeinek, másrészt a díszelgések, kivonulások és a kiképzési helyzetek során követett egyszerű magozódásnak.

Az ifjak kor szerint elkülönülő csoportokban kaptak előképzést, a 12—15 évesek elemi előképzésben, a 15—18 évesek alapelőképzésben, a 19—21 évesek szakalapelőképzésben részesültek.

A leventeintézménynek a húszas évek végére ily módon kialakított szervezete nem volt mozdulatlan. Az 1939:II. tc. által hozott alapvető változást a differenciálódás hosszú folyamata előzte és alapozta meg. E differenciálódás egyik vonulatát alkották azok a szervezeti lépések, amelyek a HM-fennhatóság gyakorlásának új útjait építették ki. A másik vonulatot a kiképzés színvonalának emelkedésével, valamint az egyesületeken belüli tevékenység sokoldalúbbá válásával összefüggő szervezetmódosulások, a harmadikat pedig a leventeintézménynek külső társadalmi környezetével fenntartott kapcsolatai fejlődése nyomán tapinthatjuk ki.

Az intézmény katonai irányítása részben a HM és a VKM nyílt és rejtett együttműködésén,¹³ részben a vezetést alkotó személyeken keresztül realizálódott, de mindenképpen az utóbbiak jelentették garanciáját. Ennek felismerése tükröződik a HM leventeintézményt érintő szervezetmódosító lépéseiben is: A Szövetségközi Ellenőrző Bizottság (SZEB) távozását, s az antant-ellenőrzés lazulását kihasználva a HM kieszközölte az OTT-társelnök hatáskörének bővítését, az OTT-n, s a III. szakbizottságon belüli önállósága növelését. A testnevelési felügyelői kerületeket 1929-ben a vegyesdandárparancsnokságok kerületi beosztásához alakítva építették ki, a vezetők pedig — a Kertef-ek — magas rangú katonatisztek lettek. Ezt követően, 1930-tól, a központi leventevezetés személyzetét állományilag a HM, a testnevelés végrehajtó szervezetét pedig az illető vegyesdandárparancsnokságok anyakönyvi állományába helyezték át.

A katonai céloknek egyértelműbben megfelelő, a hadügyi vezetéstől függő oktatógárda kialakításához vezető lépés volt, hogy 1933-ban megkezdtek az ún. világháborús oktatógárda leváltását, s elsősorban olyan oktatók munkába állítását, akik 1926 után teljesítettek katonai szolgálatot. Emellett egyre nagyobb tömegben végezték az oktatók-segédoktatók kiképzését laktanyákban, s kialakították a „hadseregen kívüli hadseregtagok” katonai továbbképzése folyamatos minősítésének rendszerét.

A kiképzés színvonalának és elvárásainak emelkedése s az egyesületi tevékenység intenzívebbé válása további differenciálódást eredményezett az egyesületek és a felső vezető szervek struktúrájában: az egységes tömegkiképzésre történő áttérés 1927-től

11 3248/1927. OTT III. Lev. 1927. 23—24. sz.

12 3854/1927. OTT III. körrendelet. *Levente*, 1927. 23—24. sz. a testnevelő szervekről.

13 A két tárca bizalmas megállapodása tartalmazza: „a levente intézmény szervezeténél fogva... katonai és polgári személyek kölcsönös együttműködésére van alapítva. HL *Levente* 2. doboz, OTT TE-nak az 1/TE 1927. sz. bizalmas rendeletet kiegészítő körrendelet.

*Nemzetnevelő és nemzetvédelmi szakosztály
(szociális gondozás is)

A Nemzetnevelő és nemzetvédelmi

*Irodalmi szakosztály
Nyelvtanító szakosztály
Gyors- és gépinó szakosztály
Mezőgazdasági szakosztály
Ipari és kereskedelmi szakosztály
Közösségi (levente, hadi, hősi) múzeum alapító, bővítő, fenntartó és lev. könyvtári szakosztály

B Élethivatásra előkészítő és művelő

Egészségügyi szakosztály
*Légvédelmi és tűzoltó szakosztály
Rádió és távbeszélő szakosztály
*Ének szakosztály
Zene (leventezenekei) szakosztály
Rajz-, festő-, bőr-, fa-, fémlemez-megmunkáló szakosztály
Fényképeszeti szakosztály
Sakk szakosztály
*Szórakoztató szakosztály

C Közhasznú és szórakoztató

Kerékpáros szakosztály
Lovas szakosztály
Repülő-előkészítő szakosztály
Víziszolgalatos szakosztály
Gépkocsizó szakosztály
Cserkész-szakosztály
Turista szakosztály
*Labdarúgó szakosztály
Céllövő szakosztály
Kézilabdás szakosztály
Atlétikai szakosztály
Tornaszakosztály
Úszó szakosztály
Evező szakosztály
Vívó szakosztály
Ökölvívó szakosztály
Birkózó szakosztály
Ping-pong-szakosztály
Sís szakosztály
Korcsolyázó szakosztály

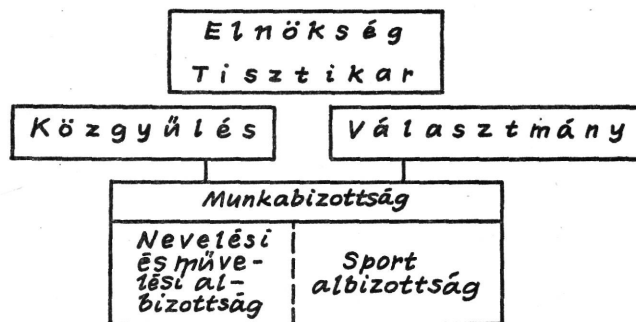
D Sport

Rekonstrukció a Levente 1939.11.o., valamint a 739. 158/elv.40.o.
1942. segédlet alapján

A csillaggal megjelölt szakosztályokat mindenütt meg kell alakítani és működésben kell tartani, a többiek pedig csak a lehetőségek szerint.

A leventeegyesületek belső tagozódása és
szakosztályai

Leventeegyesületi vezetőség

bevezetett rendszere¹⁴ először csak az oktatók felkészültségével kapcsolatban támasztott igényeket, amelyeknek kielégítésére a rendszeres tanfolyamok rendszerének bevezetése volt a válasz. További megoldás lett volna a kiképzési idő növelése, ám az erre irányuló kísérlet kudarcot vallott. Csak az volt a járható út, ha a hadsereg kiképzési lehetőségeit igénybe véve emelik az oktatók felkészültségét.

A különleges tömegkiképzési ágak (1. sz. ábra, 498—499. o.) eleinte csupán mellékfeladatot jelentettek a kiképzés szempontjából. Ezeket a leventeegyesületekbe kapcsolva önkéntességi alapon szervezték meg, ám, felismerve a tömegkiképzés értékével vetekedő speciális kiképzettség fontosságát, fokozatosan a hadsereg közvetlen irányítása alá rendelték e szakágakat. Legkorábban a lovas kiképzés (1929), majd a rádiós kiképzés szervezetét (1938).

A leventeegyesületek kulturális tevékenysége és a hadsereg szempontjából közvetlenül nem fontos sportágak terjedése mindenekelőtt maguknak a leventeegyesületeknek a szervezeti differenciálódását vonta maga után. A népművelési tanfolyamok¹⁵ bevezetése, a műkedvelő egyesületek szaporodása, ének- és zenekarok alapítása egyre több helyi értelmiségit vont be, elsősorban a tanítóság soraiból. A leventeoktatók vagy vállalták az egyesületi tevékenység vezetését is, vagy egyre inkább visszaszorultak a kötelező előképzés területére. A leventeegyesületi élet fokozatosan erősítette az intézmény társadalmi kapcsolatait a helyi társadalmi-, sport- és kulturális élet reprezentánsaival, miközben egyre észrevehetőbben elkülönült a kötelező előképzés (kiképzés) rendszerétől és létrehozta saját belső tagozódását. 1939-ben 4 szakosztály-típusban (1. nemzetnevelő, és nemzetvédelmi, 2. élethivatásra előkészítő és művelő, 3. közhasznú és szórakoztató, 4. sport) már mintegy 36-féle szakosztályt tartottak nyilván. Ezek népszerűségének bizonyos szintjére, de méginkább a vidéki egyesületi konkurrencia hiányára utal, hogy a kötelezettségi kor lejártá után is a leventeegyesületekben maradó fiatalok számára (cserkész mintára) rendszeresítették az „öreglevente” titlust.

Az OTT III. szakbizottsága a feltétel- és tevékenységmódosulásokra szervezeti lépésekkel reagált: a lovas kiképzés terjedésekor új státust rendszeresítettek az OTT III. szakbizottságában, a SZEB ellenőrzés lazulásával lépéseket tettek a katonatisztek kiképzési munkába történő bevonására, nyomást gyakoroltak a szakkiképzési ágakban résztvevők összetételének alakítása érdekében.¹⁶ 1936-tól a Kertef-ek mellé 1—1 sportszakembert is vezényeltek, s tudomásul véve a leventesport viszonylagos sajátosságait,¹⁷ az 1934-ben kiadott leventeegyesületi szabálymódosítás után létrehozták a Levente Sportegyesületek Országos Központját (LESOK).¹⁸

Az egyesületekben folyó kulturális tevékenységhez kedvet csinálni, mintát adni hivatott „regős csoport” 1930 júliusában történő felállítása azt mutatja, hogy a felső vezetés szervezői aktivitásából akcidentális lépésekre is futotta.

A húszas-harmincas évek szervezeti differenciálódásának a társadalmi környezet felé mutató vonulatában mindenekelőtt a leventeintézmény fejlesztésébe bekapcsolható külső társadalmi erőforrások, támogató tényezők, egyesületek felé kialakított szervezeti viselkedés érdemel figyelmet: 1923-ban szabályozták a vállalatok leventenevelésben vállalandó kötelezettségeit, több ízben is a tanítók, közigazgatási alkalmazottak, papok, bevonásának, a rendőrséggel, a cserkészzel való együttműködés

14 1927-ig katonai jellegű előképzés a leventefoglalkozásokon csak az ország „megbízható” körzeteiben folyt, a lövészet és az alaki gyakorlatok jellegadó dominanciájával. Az Egységes Testnevelési Utasítás 1927-ben került kiadásra.

15 7643/1929. OTT III. 72. sz. körrendelet. *Levente*, 12. sz. (a tanfolyamokról).
16 Körrendelet: Vitések bevonásáról. *Levente*, 1923. 14., 17. sz. Vezetésben papok, tanítók, jegyzők részvétele. 1905/1926. OTT III.; *Levente*, 1926. okt. rk. sz.; Együttműködés népművelési szervekkel; *Levente*, 1925. 2. sz.; Tanítók bekapcsolódása. 38 991/1926. VKM; *Levente*, 1926. okt. rendkívüli sz.; 1905/1926. OTT III.

17 A testnevelési felügyelet kerületi beosztása ekkor már megegyezett a vegyesdandár-területekével, eszerint Debrecen, Miskolc, Győr, Sopron, Székesfehérvár, Pécs, Baja székhelyekkel működtek, a kerületi testnevelési felügyelő (KERTEF) mindig a HM által delegált magas rangú tiszt, jogköre azonos volt a vármegyei testnevelési felügyelővel.

18 566/1934. OTT III. sz. körrendelet; LESOK. *Levente*, 1937. 215—247., 278. o.

rendjét, 1926-tól pedig — szintén több ízben — a társadalmi, közművelődési és sportegyesületekkel való kapcsolattartás rendjét.

A másik jellegzetes irányt a leventeegyesületek környezetük életébe történő bekapcsolása képezte. A templomba járási kötelezettség elrendelése, a tűzoltó leventecapatok helységenkénti létrehozása, a dalárdák, zenekarok nyilvános szereplésének szabályozása, a leventék községi munkálatokba való bevonásának elrendelése, 1938-tól munkatáborok felállítása azt mutatják, hogy a leventeintézmény vezetése törekedett arra, hogy hasznosnak tartsák s annak is érezhessék magukat az előképzésre kötelezettek.

A társadalmi környezet felé mutató szervezeti differenciálódáson belül végül, de nem utolsó sorban a szervezet védelmét, a károsnak ítélt hatások kizárását célzó mozzanatok kaptak jelentőséget: megtiltották a leventeegyesületekben a politikai tevékenységet, mindenféle politikai tárgyú beszélgetéssel együtt, a politikai jelvények viselését; elrendelték alkalmankénti rendfenntartó leventaalakulatok alakítását; korlátozták — 1926-tól — a leventék politikai gyűléseken történő részvételét; szigorú fegyelmi rendeletet állítottak hatályba, s hatósági jogkörrel ruházták fel a leventeoktatókat. Figyelemre méltó, hogy e „szervezetvédő” lépések már a húszas évek második felére be is fejeződtek. Talán ez a testület volt az, ahol a legrövidebb idő alatt elérték a „végső” állapotot, amin aztán az 1939:II. tc. hatályba lépéséig alig kellett változtatni.

Amennyire mozdulatlanok látszott a szervezeti védekezés a nyilvános szférában, legalább annyira állandó mozgásban volt a hadseregben központosuló, a leventeintézményt is behálózó nemzetvédelmi szolgálat (NV) a nyilvánosság mögött. A fennmaradt negyedévi NV-jelentések, az „N” szempontból fontos adatok jelentésének jutalmazására 1931-ben, a megbízhatatlanként nevéjegyzékének elkészítésére 1932-ben, a nemzetvédelemre alkalmasak kiválasztására vonatkozóan 1936-ban hozott intézkedések, illetve a „védelmi párok” felállítására és működésükre, majd 1940-ben történő megszüntetésükre hozott intézkedések rávilágítanak e háttérapparátus leventeintézményt is behálózó szövevényének egyre terebélyesedő működésére.

Az 1939:II. tc. elfogadása után a törvényes honvédelmi kötelezettség jegyében újjászerveződő ifjúsági szervezet (2. sz. ábra, 502—503. o.) az előzőekben jelentkező szervezet-módosulási tendenciákat végtelenen magába építő struktúrát hozott.

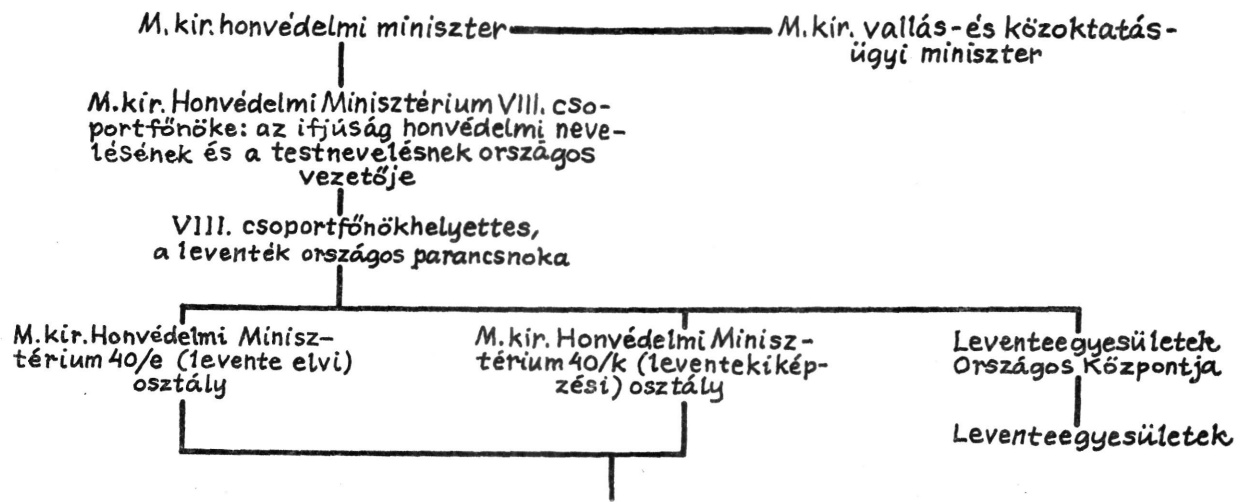
Az OTT egyidejű felosztásával az iskolai, iskolán kívüli és a társadalmi egyesületekben levő ifjúság testnevelését, sportját és honvédelmi előképzését egységesen a HM alárendeltségébe szervezték.¹⁹ Az immár totális intenciójú szervezetnek „legfőbb hadúri” minőségben lett a feje Horthy. Élén Bély Alajos személyében az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének és a Testnevelésnek Országos Vezetője (IHNOV) állott, akit az államfő nevezett ki a HM és a VKM javaslata alapján. Ez a magas rangú tábornok egyben a HM VIII. csoport főnöke, s a VKM testnevelési főcsoport főnöke volt, önálló törzssel, a két minisztériumban külön rendezett ügykörrel, de közös költségbiztosítással támogatva. Alárendeltségében (1943-ig Kudriczy István, majd Solymossy Ulászló) a Leventék Országos Parancsnoka (LOP), egyben HM 40. (elvi és kiképzési) osztály parancsnoka — akit szintén az államfő nevezett ki — és törzse képezte az operatív felső vezetés szintjét.

A szervezet operatív vezetése az alsó szinteken is teljesen egybeépült a hadsereg szervezeteivel: a hadtestparancsnokságokon belül hadtest-leventeparancsnokságokat hoztak létre, amelyek alárendeltségében megyei, járási, városi, kerületi leventeparancsnokságok alakultak. Az iskolai leventeképzés céljára helyenként iskolai leventeparancsnokságokat is létrehoztak, máshol az iskolák tanulóit is az iskolán kívüli

¹⁹ Kormányzói utasításra a HM 1941. aug. 01. hatállyal elrendelte az 1939:II. tc. végrehajtásához szükséges új szervek megalakítását, illetve a régiak átszervezését. Az 5.520/1941. ME sz. rend. kiadása az 1941:XII. tc. 3. § alapján történt. Az új szervezetet a *Levente* 1941. dec. 15. 433. o. ismertette.

Levente, 1942. november 15. 497. o. alapján

A leventeintézmény országos szervezete
az 1939:II. tc. után a 40-es években.

Hadtest-leventeparancsnokok

1., 4-27. Könnyű hadosztály-,
1. páncélos hadosztály-,
2. kiegészítő kerületi-,
Budapest székesfőváros-
leventeparancsnokok

Iskolai leventekiképzés

Olyan iskolában, ahol iskolai leventeparancsnok ki van nevezve:

Iskolai leventeparancsnok

Levente-csapatparancsnok

Levente-szakaszparancsnok

Levente-rajparancsnok

Olyan iskolában, ahol iskolai leventeparancsnok nincs kinevezve:

Járási (városi, Budapesten kerületi) leventeparancsnok

Levente-körzetparancsnok

Levente-csapatparancsnok

Levente-szakaszparancsnok

Levente-rajparancsnok

Iskolán kívüli leventekiképzés

Járási (városi, Budapesten kerületi) leventeparancsnok

Levente-körzetparancsnok

Levente-csapatparancsnok

Levente-szakaszparancsnok

Levente-rajparancsnok

leventekiképzés szervezeteibe, a levente-körzetparancsnokok alárendeltségébe vonták be.

A negyvenes évek szervezeti fejleményei azt mutatják, hogy az (adminisztratív) akadályaitól megszabaduló leventeintézmény mind a társadalmat behálózó terjeszkedésben, mind belső differenciáltságában minden korábnál dinamikusabban toló-a totalizálódás irányába.

Még 1938-ban — 28 levente dízszázad felvidéki propagandakörútjával²⁰ — kezdetét vette a visszacsatolt területek leventekorú ifjúságának „leventévé fogadása”, egyesületekbe szervezése. A negyvenes években gyorsult fel — olasz, német, finn példa alapján — a leánylevente-csapatok szervezése.²¹ Az új helyzetben a cserkészlet sem vonulhatott ki a leventenevelésből, a cserkészeknek is leventecsapatok keretébe szervezeten kellett teljesíteniük előképzési kötelezettségüket.

A kormányzati ifjúságpolitika totalitás-törekvéseinek határait jól jelezte a cserkészlet fennmaradásához való ragaszkodás, az egyházi ifjúsági szervezetek érintetlenül hagyása, illetve a negyvenes évek német nemzetiségű ifjúsági szervezkedéseinek, a Deutsche Jugendbund-szervezeteknek engedélyezése.

A radikalizálódó helyzetben rohamosan elburjánzó politikai, faji, vallási diszkrimináció sem hagyta érintetlenül a szervezetet: a Horthy-kormányzat már 1939-ben kihirdette az egyesülési jog korlátozásáról szóló rendeletet,²² a „hadban álló nemzet egyetemes érdekeire, hivatkozással; 1941-től rendelet tiltott mindenféle politikai tevékenységet a leventeegyesületekben, 1942. május 21-től pedig a hírhedt leventerendeletről²³ szerint a „leventeköteles ifjú, tekintet nélkül korára, semmiféle politikai tevékenységet nem fejthet ki.” E rendelet szinte lehetetlenné tette a baloldali mozgalmak közel kerülését az ifjúsághoz, bár fékezte körükben a nyilas mozgalom terjedését is. Ugyanez a rendelet zárta ki a leventeintézményből (az 1941:XV. tc. értelmében) a zsidó fiatalokat, akiket — az 1939:II. törvénycikknek a 1942:XIV. törvényeikkel való kiegészítése értelmében — „a leventekötelezettség helyett a kisegítő szolgálatra való előképzés kötelezettsége” terhelt.

A struktúramódosulások szervezeten belüli irányait elsősorban az új körülmények közötti működés, illetve az új feladatok követelményei határozták meg: (3. sz. ábra, 506—507. o.). Az 1939:II. tc. elfogadásától pontosan elválasztották a leventecsapatok és a leventeegyesületek tevékenységi köreit. A leventecsapatok tevékenysége „nemzeti” és „szak-” szempontból egyaránt magasabb követelményeket állított az oktatók elé. A leventeoktatók kiválasztásának szakszempontrú szigorítása mellett a HM már 1940 májusában elrendelte a leventeparancsnokok „nagyszülőikig visszamenő” származásigazolását.²⁴ A rendszeres oktatóképző tanfolyamok tartásába bevonták a népfőiskolákat is,²⁵ s évente megrendezték a Központi Irányadó Tanfolyamokat. A behívott és hadbavonult levente-tisztikar pótlására egyre nagyobb arányban voltak be és képeztek ki leventeoktatóként papokat a leventeoktatók tanfolyamain.²⁶

20 Leventéink látogatása a visszacsatolt Felvidéken. *Levente*, 1939. 32. o.

21 Már a húszas években volt *propagandája* a leányok leventébe szervezésének. (Szabó Gyula országgyűlési képviselő parlamenti felszólalása. Orsz. gy. Képviselőházi Napló. XIX. k., 129—130. o.) Az *előszervezés* és a *törvényes alap ki-munkálása* a HM keretében párhuzamosan haladt. 1942-ben már összeállt a törvénytervezet a „leányifjúsági kötelező honvédelmi nevelésről.” *Dr. Kokas Eszter* — a mozgalom akkori vezetőnöje — az anyai hivatásra felkészítést tekintette fő célnak. Az előszervezés csak az egyház (Serédi, Czupik, Shvoy, Apor püspökök) által erősen kézben tartott feltételek tiszteletben tartásával mehetett végbe az egyházi vezetés és nevelői fennhatóság messzemenő biztosításával. A törvényes alap, a kész „leánylevente” — rendelet 1943. nov. 27-én jelent meg a hivatalos katolikus értesítőben (9000/1943. VKM-rendelet O.L.P.K. jkv. 1943. nov. 15. 497—499. o.) Az előszervezés eredményeként az önkéntes leventeleányok szervezett létszáma 1942-ben már elérte a 200 ezret. (AC országos elnökönek 1942. máj. 11-i jelentése).

22 Rendelet a gyülekezési és egyesületi jog korlátozásáról. 8120. M. E. sz. és 8110 ME. sz.

23 A leventeköteles ifjak politikai tevékenységének tilalmáról a 3050/1942 ME. sz. rendelet 1942. május. 21-én jelent meg.

24 HM VHK elm./I. o. 1940-227/3779. sz. rendelet.

25 126 097/eln. 40. o. — 1942. Leventeegyesületi vezetőképző tanfolyamok a KAIOT népfőiskolákon. *Levente*, 1942. 538. o.

26 Az 1942/43. évi országos leventemunkáról szóló beszámolóban 700 katolikus és 280 protestáns lelkész kiképzését közölték. 1943-ban „1000—1200 fiatal és munkára kész oltártestvér” kiképzéséről született megállapodás. (HM 134 583/ elm. LOK. 1943. sz. r.; d. EP. Egyh. Lt. 3224. G. F.)

Az oktatói kar mellett a leventeegyesületek negyvenes évekbeli működését meghatározó mozgalommá fejlesztő törekvések létrehozták az egységes ifjúsági kar intézményét,²⁷ melynek keretében a leventék közül választották s nevezték ki az alparancsnoki kart. A kiképzési anyag elsajátításának és ellenőrzésének javítása mellett az ő kiváltságukat is szolgálta a bevezetett honvéd („H”) próbarendszer, illetve a leventék „apród” — „újonc” — „legény” szolgálatainak korsoportonként növekvő elvárásokat támaztó követelményrendszere.²⁸ A „teljesítmény” motiválására felhasználták a behívások és az ifjúsági rendszer bevezetése miatt felgyorsuló „előmeneteli” lehetőségeket, illetve más erkölcsi formák (pl. Levente Teljesítmény Érem) vonzását.²⁹

A hazai egyházi körök, valamint a levente felsővezetés ifjúságnevelési törekvéseinek egybeesése, a lelkeskedő papság intézményen kívülről kifejtett támogatását (a destrukció ellen, s a keresztény-nemzeti érzés felkeltésére) immár elégtelennek találva, 1943-ra beérlelte a hadsereg tábori lelkészi szervezete mintájára a leventeintézmény önálló levente-lelkészi szervezetének kiépülését. Megindult egy leventepüspökség felállításának előkészítése is, ám ez már nem kaphatott módot a tényleges működésre.

A leventeegyesületek háború alatti életének legfontosabb — s a korábbiakhoz képest legdinamikusabban fejlődő — oldalát képezte a leventemunka társadalmi felhasználására irányuló formák felduzzadása: rendkívüli jelentőségre tettek szert egyfelől az iparilag hasznosítható hulladékok, másfelől a különböző időzítésű, a harcoló honvédek támogatására irányuló élelmiszer, meleg ruha, frontra küldendő nemzeti jelképek, ajándék stb. gyűjtésére szervezett akciók.

A másik tevékenységforma a „nemzeti többtermelésért” folyó országos mozgalomba illeszkedő levente-termelés — a kisállattenyésztés, selyemhernyótenyésztés, gyógynövénygyűjtés, olajosmagvak, cukornád termesztése stb. — volt, amelyen belül a leventék termelési vállalkozásainak összefogására 1941-ben létrehozták a Leventék Gazdasági Szövetkezése intézményét.³⁰ Ezek mellé sorolandó a leventék önkéntes közmunkatáborainak szervezése, illetve a haditermelésbe történő egyre fokozódó bevonásuk az üzemeken belül.

E tevékenységformák, amellet, hogy jelentős értéket hoztak létre, a társadalmi integráció tekintetében is „áldásosnak” bizonyultak. Ezt bizonyítja a kizárólag társadalmi integrációnövelő célzatú foglalkoztatási formák elszaporodása is: a fronton levőkkel a Magyar Sors Bajtársi Levelezés keretén belül való levelezés főleg leventeleányoknak ajánlott³¹ foglalatosságán túl 1942 nyaratól a „Levente Bajtársi Szolgálat”³² keretében országsszerte megszervezték a fronton harcolók otthonmaradott családjaiknak segítségét, ami rendszerint betakarítási segédkezésből, ház körüli tennivalók elvégzéséből állt, de példaként még házrenoválást, házépítést is bemutatnak a serkentő célú híradások. A fronton harcolókkal vállalt azonosság sokféle jelének, mintájának működtetése során egyre több szimbolikus szervezeti mozzanat irányult a háborús idők új értékeinek hangsúlyozására. Ilyenek voltak például a „Hadiárva-levente” jelvény adományozása, illetve a leventecsapatok helyi hősi halottakról történő elnevezése is.

27 Némethy Sándor: A leventeegyesület az ifjúságé. *Levente*, 1942. 62. o.; Ifjúsági kinevezésének feltételei. *Levente*, 1941. 353. o.

28 Dr. Csipkés György: A levente újonc és a levente apród szolgálata. *Levente*, 1942. 83. o.

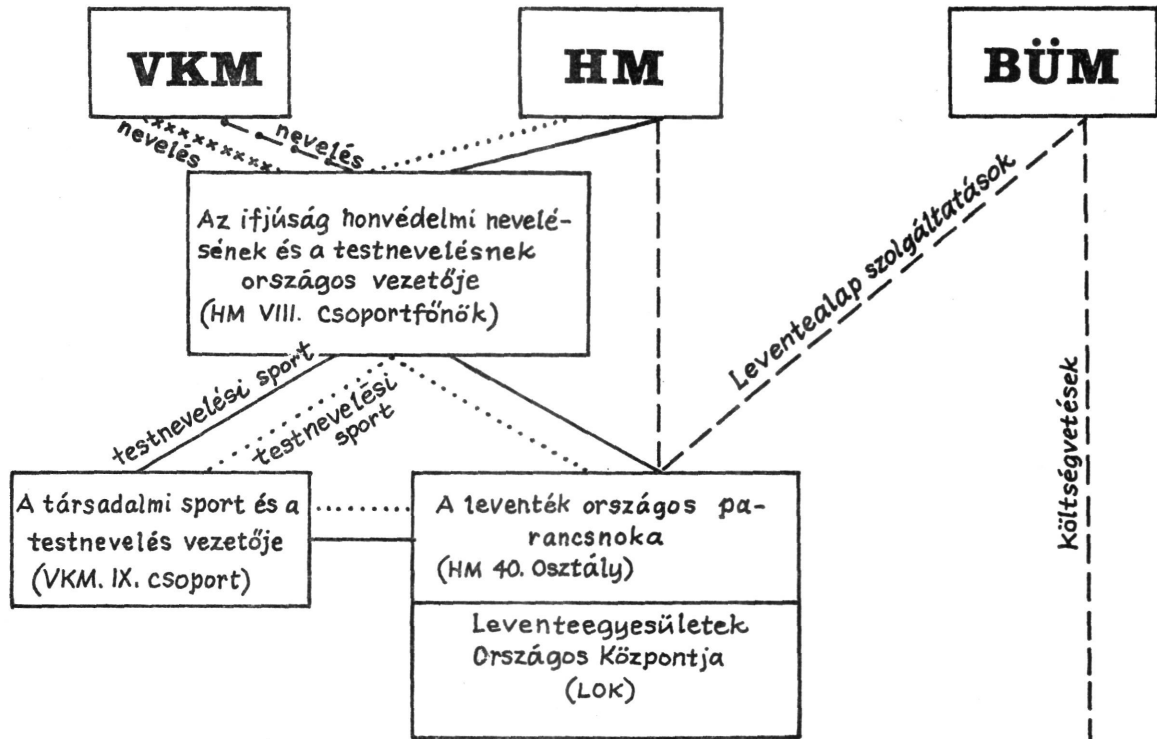
29 1944-ben rendszeresítette a HM kimagasló leventeszolgálat, jó magavis élet, kiváló kiképzési eredmény, kiváló próba- vagy sporteredmény, átlagon felüli egyesületi aktivitás, a társak példaadó befolyásolása elismeréseként, illetve a polgári légtalomban, légítámadások, elsősegélynyújtás, mentés, tűzoltás, ejtőernyős-elhárítás alkalmával mutatott áldozatkészségért.

30 Leventék Gazdasági Szövetkezése. *Levente*, 1941. 433. o.

31 „Magyar sors bajtársi levelezés.” *Levente*, 1941. 31. o. (A címetek iskolákon keresztül juttatták el a fiatalokhoz).

32 A célját a rendszeresítő BM-rendelet abban jelölte meg, hogy a „polgári és katonai hatóságokkal, valamint az erre vállalkozó társadalmi szervezetekkel (egyesületekkel), továbbá az Országos Nép- és Családvédelmi Alap helyi szerveivel szoros együttműködésben a háborús viszonyok következtében szükségessé váló különleges szociális feladatokat látja el.” (*Béltügyi Közönmű*, 1942. 910—917. o.)

A Leventeintézmény kiképzési, egyesületi és anyagi ügyeinek felügyeleti rendje (az 1940-es években).

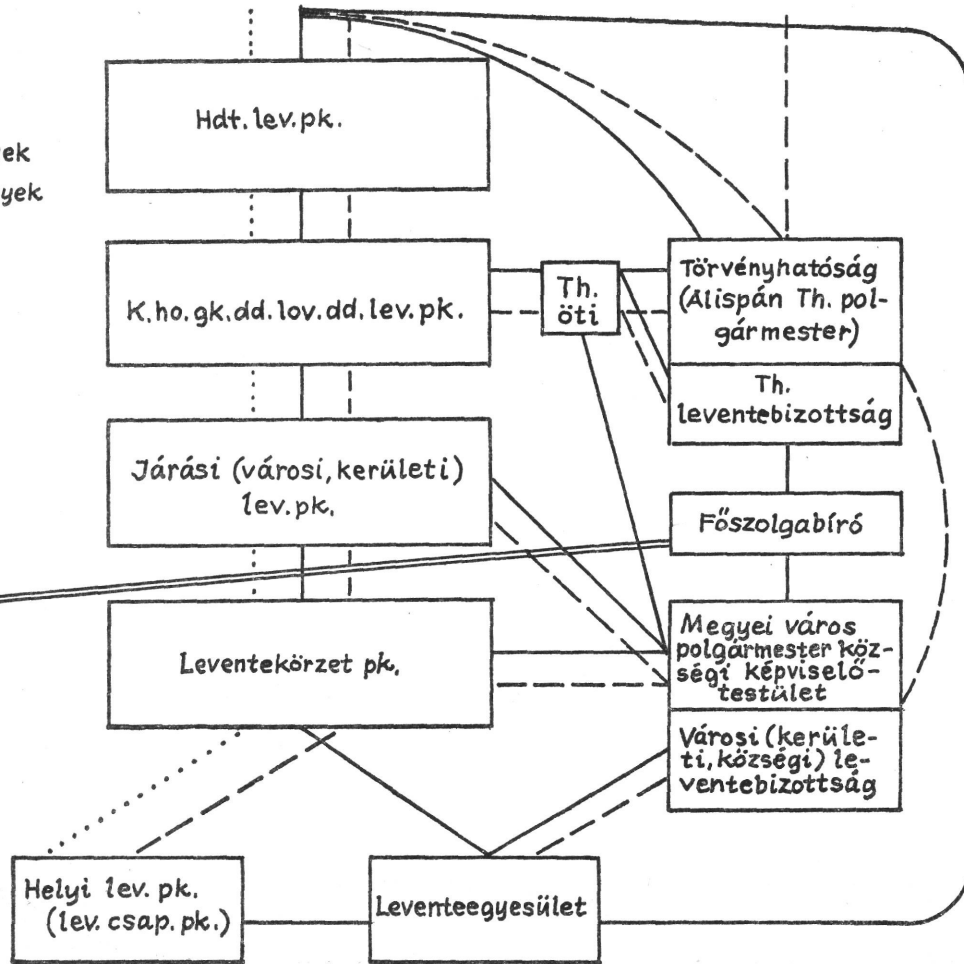

Kudriczy István: A leventeintézmény

Jn: Mai magyar honvédelmi igazgatás
Budapest, 1943. (HL 6358/15.) alapján

- kiképzési ügyek
- egyesületi ügyek
- - - - anyagi ügyek

Minden vonatkozásban támogat
(Hvt.U. 34.)

A háború alatti leventifoglalkoztatásban jelentős hatást gyakorolt a szervezeti folyamatokra a katonai és a polgári védelmi szerepek keveredéséből létrehozott védelmi—mentési—fegyelmző funkciójú munkaformák egyre kevésbé csak formális felvállalása. Számos új formát képeztek a „termésvédelmi” — légőfigyelő — kém-elhárító — tűzoltó stb. szolgálatok megszervezésével.

A megsokasodott feladatok, illetve a hadsereg megnövekedett elvárásai a leventék körében érvényesített kontrollmechanizmusok olyan új, szorosabbra zárt rendszerét hívták életre, amelyek a katonaihoz közelítő s számos vonatkozásban a hadsereggel egybeépített formákat eredményeztek: az új szervezeti rendszer bevezetésével egy időben egységesítették a leventenylvántartás rendszerét, 1941-ben bevezették a „fejlődési törzslap” rendszerét,³³ ami rendszeres és a leventék köteles korától nyomon követhető minősítést tett lehetővé, ugyanakkor ezt egybeépítették a hadsereg bevonulatai rendszerével.

Megváltozott a háborús helyzetben méginkább fontossá váló „megbízhatóság” kontrollszervezete: a nemzetvédelem leventeegyesületekben való működése is. 1940-ben megszüntették a túl sok „hibával” és nemkívánatos feltűnéssel dolgozó „védelmi párok” beszerzését, s a katonai, illetve a levente parancsnokságokon belül szervezték meg a haderőn kívüli nemzetvédelmi szolgálatot.

Emellett a leventeegyesületekben a kötelezően megszervezendő szakosztályok között hozták létre a „nemzetvédelmi és nemzetnevelő” szakosztályokat, széles körben hirdették a jó levente-előmenetel katonai szolgálat során történő kedvezményezését,³⁴ ugyanakkor magától értetődő nyilvánossággal támogatták egy létrehozandó leventecsenedőrség felállításának gondolatát.³⁵

1944. október 15-ét követően a leventeintézmény szervezete — elveszítve relatív önállóságát — mind struktúrájában, mind funkciójában végletesen leegyszerűsödött. A „hungarista állam” eszméjének alárendelt szervezetben a korábban kifejlesztett formák szerepét a felkoncolással fenyegetés vette át, lehetlenné vált a papok további szerepvállalása, nem volt szükség külön ifjúságnevelő megfontolásokra.

Az „ütőképesség” igénye gyakorlatilag csak a III. korcsoportú leventéket vonta a nyilas vezetés érdekkörébe — a megszállt területekről is csak e korosztályt vonták vissza — az ennél fiatalabb korosztályok számára a leventeintézmény a továbbiakban alig jelentett többet időnkénti együtttartási keretnél.

A III. korcsoportos leventék minden tekintetben katonai elbírálás alá estek, bár eleinte csak a Nemzetőrség, illetve a Kisegítő Karhatalom (KISKA) egységeibe kerültek beosztásra.

Az új helyzetben — az IHNOV pozíciójának megszűnésével — a nyilas HM-nek alárendelt LOP maradt az intézmény közvetlen vezetője, ugyanakkor Zsákó Kálmán, a nyilas párt országos ifjúsági vezetője és Kovarc Emil útján a nyilas pártirányítás igyekezett befolyását érvényesíteni az „Ifjúság Harcba állításának” ügykörében: november közepén felállítják a Fegyveres Nemzetszolgálat szervezetét,³⁶ 1944. december 12-én Csonka Emil kiáltványával megindul a Hungarista Ifjúsági Légión szervezése,³⁷ illetve ugyanabban az időben (december 14-ig meghosszabbítva a jelentkezési határidőt) került sor az SS Hunyadi páncélgránátos hadosztály, majd a Szent László hadosztály toborzására, amelybe már 17 éves kortól várták a leventéket.³⁸

33 v. dr. Rosztóczy Ernő: A fejlődési törzslap. I—II—III—IV. *Levente*, 1941. 97., 133., 177., 319. o.

34 Kedvezmények a katonai szolgálatra bevonuló értékes sportemberek és játékosok számára. *Levente*, 1940. 335. o.

35 Molnár István: Levente csendőrség. *Levente*, 1943. 711. o.

36 A 4199/1944. ME. sz. rendelettel.

37 A kiáltvány többek között így fogalmaz: „A hungarista ifjúság már nem csupán a Párté, hanem az egész magyar nemzeté és a magyar ifjúság számára a hungarista fiataloké. (...) Rövidesen elhangzanak a riadóparancsnok, ismertetik a jelentkezési irodákat, ahol besorozzuk ifjúságunkat a hősök seregébe! (...) Az ifjúságot nem fogják többé frázisokra felhasználni, nem hivatkozhatnak ránk elagott figurák. Nagy a veszély! Súlyosak a harcok? Mindenkünk elvész? Lehet, (...) és mégis győzünk!” (HM nov. 8. 88. 692/eln. o. 1944. sz. rend.)

38 *Összetartás*, 1944. okt. 26. 4. o.; *Nógrád*, 1944. okt. 28. 2. o.

Emellett a nyilas hadvezetés rohamzászlóaljakra s páncélromboló alakulatokba igyekezett bevonni a fiatalokat.

A LOP november közepére megszervezte az Országos Levente Riadóhálózatot,³⁹ folyt körükben a hadiüzemek zárt munkásalakulatainak, illetve a MÁV ifjúsági munkásszázadainak szervezése, valamint a dunántúli táborokban a visszavont leventecsapatok gyorsított kiképzése.⁴⁰ Az 1945. január 2-án megjelent mozgósítási parancs⁴¹ már a 16. életévtől tette kötelezővé a bevonulást.

A feltartóztathatatlan bomlás felőrölte a szervezeti keretek maradványait is, a harcokban el nem esett, vagy az időközben haza nem szökött leventéket Magyarország felszabadulása után németországi visszavonás, majd angol-amerikai hadifogolytáborok várták.

A szervezet vezető apparátusáról⁴²

a) A leventeintézmény vezetői rekrutációjának megértéséhez elengedhetetlenül hozzá tartozik a szervezeti előtörténet lényeges mozzanataiban aktivizálódó személyekhez, csoportokhoz kapcsolódó folyamatosság ismerete.

A modern testi nevelés külföldi példáinak hazai adaptálóit először a XVIII. századi felvilágosodás hatásaira fogékony nagybirtokos arisztokrácia, illetve a szolgálatokban álló nevelők és orvosok körében találjuk. Őket követik a reformnemesség szélesebb látókörű, általános polgárosodást, nemzeti értékű testi nevelést politizálva érvényesíteni kívánó országos hatású alakjai.

A kiegyezéstől az első világháborúig tartó időszakban a modern testnevelés és sport további sorsát meghatározó befolyásfelosztó lépések kultúrpolitikusokból, katonákból, egészségügyi és pedagógiai szakemberekből, valamint a sportmecénaturát és a nyilvánosságot (sajtó) kézben tartó polgári és arisztokrata csoportokból álló körben zajlottak. Ezek mellett a középiskolai testnevelésben részesített művelt rétegek növekedése hatására fejlődésnek indult a sportegyesületi élet, amelyen belül jól elkülönült a konzervatív német torna, s a fiatalabb angol orientációjú atlétika híveinek tábora.

A sportügy állami fennhatóság alá vonása (1911) az előbbieket meghatározó szerephez jutását eredményezte az OTT-ban, s egyszersmind a VKM és a HM közötti kompromisszum létrejöttét a katonai előképzés sport-státusát és támogatását illetően.

A VKM keretén belül az első világháború küszöbén mintegy 600 — a középiskolai tanárok presztízst el nem érő, de helyzete egyenrangúvá tételében érdekelt — testnevelő tanár működött; a HM keretén belül emellett az iskolai játékdélutánok, a lövésztanfolyamok szervezésében, egyesületek támogatásában tapasztalatot szerzett fiatal tiszti csoportok álltak rendelkezésre, akik közül a katonai testnevelés sajtónyilvánosságának szélesítésére is akadtak vállalkozók.

E csoportok társadalmi helyzete, praxisa, értékei, érdekei, ideológiája sok tekintetben kiindulópontot jelentett a későbbi leventeintézményben befolyásukat érvényesítő rétegek szerepfelfogásához, illetve orientációjának megalkotásához.

b) A leventeintézményben befolyásukat érvényesíteni kívánó csoportok első seregszemléjét és összecsapását az 1921:LIII. tc. előkészítő tárgyalásai hozták. A HM, a VKM, a Fővezérség, a MOVE, a Magyar Cserkész Szövetség és a Propaganda-

³⁹ *Összetartás*, 1944. nov. 23. 5. o.

⁴⁰ BM Arch. Szálasi Ferenc és társai pere. Mosonyi vallomása. G. F.

⁴¹ OL K. CSS. VKM. 1945. 7. cs.

⁴² Ez az alfejezet „Az elit szerepek hordozói, vezetők és kultúracsinálók a leventeintézményben” c. tanulmány. (*Történelmi Szemle*, előkészületben) alapján készült.

minisztérium képviselőjében résztvevők — soraik „megtisztítása” után — egyetértettek a létrehozandó szervezet revízióra irányulásában, közöttük a — tulajdonképpen a korszak végéig meglévő — alapvető ellentét a fegyveres felkészülés, illetve a kultúrfőlényre törekvés programjában volt.

Mivel ez az ellentmondás nem a belső erőviszonyok alapján került le a napirendről, a békeszerződés törvénybe iktatása, s a meginduló konszolidáció közepette a polgári közigazgatás mechanizmusára ráépülő szervezet vezetésében — egészen az 1939:II. tc. hatására végbemenő szervezeti átalakulásig — mindkét törekvés képviselői jelen voltak.

A szervezet történetében a vezetők rekrutációjában alapvető különbségek voltak a polgári közigazgatáshoz (1921—1941), illetve (1941-től) a katonai közigazgatáshoz való tartozás szerint.

Az 1921:LIII. tc. a VKM keretén belül működő OTT III. szakbizottságát, valamint a HM jelenlétét legálisan biztosító HM-OTT összekötő tiszteket ismerte el a leventeintézmény felső vezetésének.

Közülük az OTT mindenkori elnökei⁴³ személyükben nemcsak az állami sportirányítás mindenkori hatalmi pozícióját, hanem az első világháború előtti tendenciák továbbfolytatódását, s az azokban beállott változásokat is jól reprezentálták. A nagytelentélyű Berzeviczy Albert a szervezet elfogadtatásához, a nála 30 évnél fiatalabb Karafiáth Jenő a szervezet első 10 évének kibontakozási periódusához, Lázár Andor a testnevelésügy országos reprezentációjához adta a legtöbbet. Az őket követő Kelemen Kornél, Arató Géza, illetve Prém Loránd már inkább sportvezérek, mint politikusok, s inkább a szervezeti operativitáshoz kötődtek, s kevésbé számítanak az ellenforradalmi rendszer reprezentatív vezetőinek.

Az ifjúság testi nevelésének és katonai előképzésének a katonai közigazgatás részévé válása előtt megszűnt a sportügy viszonylagos irányítási önállósága. 1938-tól a VKM erősítette a vezetés központosítását: az OTT elnökei a mindenkori kultuszminiszterek, először Teleki Pál, majd Hóman Bálint lettek. Erőfeszítéseiket a HM ifjúságmilitarizáló törekvéseinek leszerelésében nem koronázta siker, a HM alárendeltségében került újjászervezésre a hazai ifjúsági sportügy s az ezen belül immár vezető szereppel felruházott leventeintézmény. Első embere, Béldy Alajos altábornagy, a HM VIII. csoportfőnöke, a sportszervezésben, s az aktív sportolásban is tekintélyes előélettel, nemzetközi látókörrrel, diplomáciai gyakorlattal rendelkező, az egyházi körökkel jó kapcsolatot ápoló, Horthy bizalmát bíró katonatiszt lett. Szereplésében az ifjúság nyílt militarizálása, háborús igénybevételre való előkészítése gyökeresen megkülönbözteti őt elődeitől.

Az OTT III. szakbizottság elnökei töltötték be a mindenkori társelnök funkcióját, s a leventeintézmény vezető testületének (III. szakbizottság) irányítását, 1941-ig. Sirsich Béla, Nagy (Raics) Károly, Konek Emil, Mátyás Sándor, Ágotha Árpád, Rapaich Richárd, Papp-Vári Endre, Kiss Kálmán tábornokok a rejtett katonai előképzés időszakában is félreérthetetlen kifejezői voltak a HM érdekérvényesítő törekvéseinek.

1941-től a leventeintézmény vezető testületének irányítója Kudriczy István ezredes, majd leváltása után (1943) Solymossy Ulászló tábornok lett, mint a Leventék Országos Parancsnoka (LOP), egyben a HM 40. osztály vezetője.

E tíz magas rangú katonatisztre jellemző a középosztályi származás, a jó iskolázottság, a rendszerhez való feltétlen kötődés, s a háború előttiekre külön-külön is a magas kor.

Operatív központi testületre első ízben az 1921:LIII. tc. előkészítő munkálatai

⁴³ Berzeviczy Albert (1921—1923), Karafiáth Jenő (1923—1931), Lázár Andor (1932. jan.—1932. okt.), Kelemen Kornél (1932—1937), gr. Teleki Pál (1938—1939), Hóman Bálint (1939—1941), úv. elnökök: Prém Lóránt (1937—1939), Arató Géza (1939—1941).

során volt szükség. Ennek irányítója az akkor belügyminisztériumi államtitkár, Karafiáth volt, tagjai pedig a VKM nevelésügyi szakemberei, illetve a HM VI. csoport (rejtett VK) tisztjei közül kerültek ki.

Az OTT III. szakbizottsága, mint a leventeintézmény vezető testülete 1921 márciusától szerveződött; csaknem pontosan 20 éves fennállása során összesen 47 személy tartozott a kötelékébe,⁴⁴ egyidőben — a körülmények alakulása szerint váltokozva — 9—15 fős létszámmal működött.

Az OTT III. szakbizottság tagjainak csaknem fele (22 fő) a HM kötelékéből vezényelt tiszt és tábornok volt, a többiek között találjuk az érdekelt minisztériumok tisztviselőit (PM, VKM, IM); a 30-as évek elején a legtöbb cserkészvezetőt, valamint a fővárosi közigazgatás néhány képviselőjét. Körükben gyakori a katonai szakképzettség (tisztí rendfokozat, harctéri szolgálat), magas arányú a társadalmi egyesületek elnökségeiben való részvétel, a politikai illetékesség képvisellete (8 fő országgyűlési képviselő), illetve magas az ifjúsági, valamint a sportsajtóval jó kapcsolatokat fenntartók aránya. Származási és egzisztenciális tekintetben egyaránt bevett középosztályi jelleg konstatalható e testületben. Az összetétel változásai azt mutatják, hogy a gazdasági válság időszakáig folyamatosan sokrétűbbé vált a tagok által képviselt társadalmi pozíciórendszer, s gazdagabbá az a funkcióegyüttes, amely lehetőségeiket jellemezte.

A válság nemcsak visszavetette e folyamatot, hanem át is rendezte: a létszámot „gazdaságosabb” szinten, s a korábbi sokrétűség visszaesésével stabilizálta (a cserkészvezetők is ekkortól kezdtek elmaradozni).

Az OTT III. szakbizottság testületéhez számíthatjuk az 1928-tól, a szövetségi ellenőrzés lazulásától, a levente-tömegképzés megkezdésétől a nyílt katonai előképzési rendszer bevezetéséig a HM által az OTT-hoz vezényelt összekötő tiszteket.⁴⁵ Ezek a HM I/a, illetve a VKF VI. o. beosztottjai voltak (összesen 10 fő), s csupán annyiban tértek el a III. szakbizottság katonatiszt tagjaitól, hogy árnyalatnyival gyengébb pozícionáltság jellemezte őket; feladatuk a sport militarizálásával kapcsolatos közvetítés volt.

A leventeintézmény háborús felső vezető testülete⁴⁶ tükrözte a szervezet katonai közigazgatásba ágyazottságát.

A Bélyd törzsét alkotó személyek, a LOP vezetői, a HM VIII. csoportfőnökség csoportvezetői, illetve a HM 40/e. és 40/k. osztály alosztályvezetői és beosztottjai összesen 63 főt tettek ki. Működésük alapjellegzetessége volt, hogy a minden korábinál differenciáltabb vezetési szerepeket egy, a társadalmi rétegzettség tekintetében minden korábinál egyneműsítettebb (katonai) apparátussal, s egy minden korábinál egyneműsítőbb (formális katonai) technikával valósította meg.

A szervezet e katonai vezető apparátusának tagjai a megfelelő szinteken gyengébb képzettséget, alacsonyabb származást, nehezebb kezdést, rögzesebb életutakat tudhattak maguk mögött, mint az OTT III. szakbizottság tagjai.

44 Bélyd Alajos, Berty László, Bodó János, Boross Sándor, Csenkey Geyza, Gilléri András, Csordás Elemér, Dinich Vidor, Dollinger Béla, Dürmayer Gusztáv, Gömbös Gyula, Horváth László, Kalándy Imre, Karafiáth Jenő, Kelemen Kornél, Kiss János, Kiss Ferenc, Kmetykó János, Köllej Ernő, Kudriczy István, Lieber Béla, Lieszkovszky Pál, Máthé Kálmán, Mátyás Sándor, Mecsery Lajos, Mező Béla, Missuray Félix, Mokcsay Dezső, Moldoványi István, Molnár Dezső, Nevitzky Antal, Rapaich Richárd, Rády József, Szabó Lajos, Szapár Tibor, Szendy Károly, Sztrilich Pál, Szukoványi Imre, Telesi Pál, Török Pál László, Végh Kálmán, Witz Béla, Wroblerszky Elek, Zsemberi Gyula.

45 Ágotha Árpád tdk., Perczel Attila ezds., Soós Pál (bádoki) ezds., Schindler Szilárd ezds., Decleva Zoltán ezds., Aggtelek Béla ezds., Németh József ezds., Horváth Ferenc alez., Bogáthy Albert főhadbiztos, Verbőczy Kálmán alez.

46 Bélyd Alajos altbgy. Az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének Országos Vezetője. HM VIII. csoportfőnök, VKM testnevelési csoportfőnök. Az *IHNÓV törzse*: Richter János ezds. személyi segédtsz, Rajczy Imre dr. személyi titkár, Szurmay Tibor vk. ezds. vk. összekötő tiszt, Bekény Béla ezds. sajtó-propaganda-filmscsoport vezető, Lieszkovszky Pál őrgy. nemzetközi ügy. csop. vez., Nagypataki Gyula dr. o. ezds. et. előadó, Schmidt József korm. főtcs. s. műszaki előadó. A Leventék Országos Parancsnoka (LOP) Kudriczy István ezds., (1943. aug.-ban leváltják, utódja Solymossy Ulászló tdk.) alárendeltségében: Lovas László vk. ezds. szervezési oszt. vez., Verbőczy Kálmán alez. Kiképzési o. vez., Schenker Zoltán ezds. Testnev. alo. vez., Szecsey Sándor alez., Nyilvántartási o. vez., Bazsó Jenő hadbirt. alez. Levente-hadbiztoság vez., Kudriczy István a Levente-sport Országos Központ vez., Rosztóczy Ernő o. őrgy. Levente et. o. vez., Somfay Elemér hadb. őrgy. a Honvéd Központi Testnevelési Intézet pk.-a.

A leventeintézmény háborús felső vezetése körébe kell sorolnunk a fentiekén kívül a leánylevente mozgalom országos vezetőjét, dr. Kokas Esztert, a női nemzetvédelem országos vezetőjét, W. Zsigmondy Juditot, illetve az egyetlen elkülönülő nemzetiségi szervezet, a német ifjúsági szervezet vezetőit; országos vezetőjük Huber Mátvás, helyettese Kirsch Mátvás, a diákok országos vezetője Róth József, helyettese Pöhm László, az országos leányifjúsági vezető: Vogel Gizella, helyettese Forfota Frigga volt.

c) A felső vezetés hatásainak továbbítása, érvényesülésük regionális hangulati, anyagi, személyi feltételeinek megteremtése, a leventemunka közvetlen irányítása és felügyelete a regionális—közvetítő, más szóval a középszintű vezetésre hárult. E funkciók ellátására alakultak meg a 20-as években a vármegyei, járási, községi törvényhatósági testnevelési bizottságok, illetve került kinevezésre a VKM által a szakképzett testnevelő tisztikar, mely a járási és vármegyei testnevelési és népgondozó kirendeltségek keretébe szervezve segítette a bizottságok munkáját

1941-ig — a levente körzetparancsnoki rendszer bevezetéséig — a testnevelési bizottságok, illetve a kettős alárendeltségű testnevelő tisztek (egyfelől a vegyesdandár-parancsnokságok mellett létrehozott testnevelési kerületek alárendeltségében, másfelől a VKM-OTT alárendeltségében dolgoztak) összefonódása képezte a leventeintézmény középszintű vezetését. E kettősség hordozta a szervezeti szilárdság, illetve a kulturális központosság sajátos minőségű, ám alapokig ható garanciáját: a vármegyei, járási és községi testnevelési bizottságok által lehetett a testnevelés egyszerre „társadalmi” (a hivatal és a helyi hatalom birtokosainak társadalmisága értelmében), illetve állami-közigazgatási feladat. A bizottságokon belül a testnevelési tisztek voltak az adott szakirány speciális ismereteinek hordozói, s biztosítékai a testnevelési felügyelőségek elvárásai érvényesülésének. A bizottságokban az operatív folyamatok (napí irányítás, kidolgozás, ellenőrzés, jelentés stb.) vitelével elejét vették annak, hogy népszerűtlenné váljék a testnevelés ügye azzal, hogy tennivalóit túlságosan ráterhelik a „társadalmi” alapon szerveződő törvényhatósági bizottságok tagjaira, így a bizottsági tagság a tagok túlnyomó része számára reprezentatív jellegű maradhatott.

A testnevelési tisztikar létszáma országosan egyidőben 1928—41 között mintegy 380 főt tett ki. Ezen belül kb. 10%-ot alkottak a kerületi felügyelők és törzseik mint hivatásos katonák, kb. 65%-ot a vármegyei és a járási kirendeltségek ny. tisztjei, s kb. 25%-ot a többségében polgári alkalmazott altisztikar. Legtöbbjük 1941 után a megalakuló leventeparancsnokságok alárendeltségébe került, s belőlük építkezett az 1941-ben felállított HM VIII. Csf.-ség, illetve a HM 40. o. is. A szervezetben ők képviselték a folyamatosságot.

A törvényhatósági testnevelési bizottságok — számításaink szerint — a 30-as években országosan (a vármegyei, járási, községi testületek együtt) mintegy 10—11 ezer tagot számláltak. Ezek az adott közigazgatási szint első embereinek (főispán, polgármester, főjegyző stb.) vezetésével működő, 50%-ban kinevezett, 50%-ban választott bizottságok törekedtek a támaszul használható társadalmi rétegeket sorraikba vonni, olyan személyek képében, akiktől a leventeügy tekintélyének emelését is remélhették.

d) A helyi alsószintű vezetés, a leventetömegekkel közvetlen kapcsolatban levő oktatói kar képviselte a leventevezetés legtömegesebb, a nevelőhatások realizálásában legfontosabb rétegét. 1922-ben mindössze 1400 — voltaképpen kiképzetlen — oktató volt az országban; 1927-ben a 3551-re növekedett leventeegyesületekben a kb. félmillió levente közvetlen vezetőjeként 250 testnevelőt és 6445 leventeoktatót tartottak számon; 1943-ban — teljesen más körülmények között — a kb. egymillió-három-

százezer leventét kb. tízezer oktató vezette, akiknek 30%-a volt hivatásos nevelő (tanító-tanár).

A leventeoktatói tevékenység egészen 1941-ig általában kiegészítő (egyéb foglalkozás mellett folytatott) tevékenységként szerveződött a törvényhatósági testnevelési bizottságok helyileg jelentős eltérésekkel működő vezetése mellett, s súlypontjában mindvégig a leventecapatok kiképzése, illetve a leventeegyesületi élet szervezése állott. 1941-re az 1939:II. tc.-nek megfelelő szervezetátépítés az oktatói karon belül is gyors differenciálódást eredményezett. A katonai irányítás körzetparancsnoki rendszerbe szervezte a leventecapatokat; az iskolai leventekiképzés kötelezővé tételével emelkedett az oktatók között a közép- és felsőfokú iskolák tanárainak aránya; a kiképzést vezető oktatók tehermentesítésére létrehozták a „nemzetnevelő tisztikart”, kiépítették a „leventeelkészítő rendszert”; megindult a papok leventeoktatóvá képzése, s közvetlen bevonásuk a leventék kiképzésébe, nevelésébe. A háború előidézte oktatóhiány „mozgalom” formában hozta létre a levente-ifjúvezetői rendszert („a leventeintézmény a leventéké”), amely a leventeifjúság hierarchizálásával zökkenőmentesen vette át az állandó fogyó és romló minőségű oktatói kar feladatait; a leányleventecapatok felállítását a „alapítványi hölgyek”, a nőnevelő intézmények munkatársai, az óvónők, védőnők, tanítónők, tanárnők bekapcsolását vonta maga után.

A leventeoktatói kar fejlődésének legjellemzőbb vonása a hierarchizálódás (oktató, főoktató, vezető főoktató, illetve segédoktató fokozatok), legégetőbb problémája viszont az illetményezés és a létszámbély volt. A szervezet közigazgatási apparátusra építettsége — bár kevésbé mint a középszintű vezetés szerveződésében — az oktatói kar rekrutációjában is határozott. Elsősorban irányukban jól kitapintható a presszió, körükben általános készletesként pedig a „középosztályi nemzetszervező feladatokban” való részvétel státusképző értékének elfogadása, s mögötte még erőteljesebben az anyagi rászorultság.

A leventeintézmény vezetésének legáltalánosabb funkcionális jellemzőjét az a tény adja, hogy a különböző vezetési szintek eltérő rétegekkel történő benépesítése olyan minőségű és alkalmazkodó képességű vezetési rendszert eredményezett, amely alapvetően képes volt biztosítani, hogy a hatalmi elit jellegadó hatásai egy szakadásmentes hierarchián, megfelelő kiegészítésekkel és feldolgozottsággal szétszűrődve, hatásosan elérhessék a célzott tömegeket: a leventeifjúságot.

A szervezeti üzemmenet centrális mozzanata: a szabályozás⁴⁷

A leventeintézmény felső vezetésének a szervezetet összhangba kellett hoznia a társadalom egyéb alrendszerivel, megfelelően kondicionálnia kellett a szervezeti rend, a működés formáit, biztosítania kellett az erőforrásokat, intézkednie kellett a benne létrehozott társadalmi teljesítőképesség feltárására, nyilvántartására, felhasználására. A tömegmérésű eredményességhez fűződő elvárások, a realizálás közvetlen szintjén rendelkezésre álló erő alacsony kvalifikáltsága; a helyi erőforrások elégtelensége; a központi anyagi támogatás igénye; a szervezet létrehozásának a működtetés lehetőségeit is meghatározó központi jellege; a megvalósítandó céltól jórészt eltérő, s azzal nem kis mértékben ellenséges környezet; a központi elvárások érvényesítésének, a sajátos hagyományok, értékek ébrentartásának határozott biztosíték-igénye; az egységesség követelménye a centralizált szabályozás mechanizmusát tette uralkodóvá a szervezetben.

Ezen belül határozottan elválasztották a nyilvános (a leventék által is megismer-

⁴⁷ Ez az alfejezet a leventeintézményben kiadott nyilvános és titkos rendeletek elemzését tartalmazó „A szervezeti-beli hatalomgyakorlás jellegéről” c. kézirat tanulmány eredményeinek summázata.

hető) és a titkos (bizalmas) rendelkezési mechanizmusok működését, azok tartalma is eltérő volt.

A nyilvános rendelkezések 1. a szervezeti hierarchiaszintek betöltőinek jogait; 2. a szervezeti üzemmenet rendjét; 3. a kötelezettek különböző csoportjainak kötelezettségeit, tevékenységét, a magatartásukkal szembeni elvárásokat; 4. a tárgyi, anyagi feltételek biztosítását; 5. a szervezet tagjaira vonatkozó korlátozásokat és a kompenzációs formákat; 6. a fegyelmi, a kényszerítő és a szankcionálási rendszert; 7. a hatalmi reprezentáció módozatait; 8. az információs és tömegkommunikációs csatornák használati rendjét; 9. az uralmi politikai viszonyokat megjelenítő politikai, faji diszkrimináció mechanizmusát; 10. a leventeintézményt körülvevő társadalmi környezet szervezettel kapcsolódó viselkedését szabályozták. Az e tárgykörökben született több mint félszáz körrendelet töltötte ki a törvény kereteit a szervezet fennállása során.

A nyilvánosságtól elzárt szabályozás keretében mindenekelőtt 1. a szellőztetni nem kívánt szervezeti eljárásmodokat írták elő; 2. közvetítették a nemzetvédelmi információkat és szabályozták az ellenségesnek tartott politikai-ideológiai hatások elleni fellépés mikéntjét; 3. folyamatosan itt áramoltatták a szervezeti személyzeti gyakorlat (felterjesztések, ajánlások, jelentések, fenytések stb.) információit; 4. időről időre eljuttatták az érintettekhez a szervezet működésére vonatkozó helyzetértékeléseket; 5. előírták (a 30-as évek végéig) a szervezet katonai jellegének rejtésével kapcsolatos tennivalókat.

A központi szabályozás óriási vehemenciája (1922 januártól 1935-ig 67 tárgykörben 352 nyilvános körrendelet jelent meg), mint az ifjúság integrálásáért felelős hatalom szerepgyakorlása egyfelől az ifjúságnevelő, ifjúságszervező intézmények gyenge fejlettségének ellensúlyozását, másrészt a szervezetnek a társadalom változásaihoz, intézményi rendjéhez, normatív előírásaihoz való hozzáigazításának kérelmelhetlen szándékát tükrözi. Erről győz meg a rendeletek tematikai teljesség-orientációja, valamint egyenkénti megszövegezésük részleteket kitüntető, szembetűnő aprólékos-sága is.

A szervezeti szabályozás új intézményeket igyekezett beépíteni az ifjúság társadalmasításába, s eközben az intézményesülés egyenletlenségein felülkerekedni igyekvő központosítás új és új területeket vont hatókörébe, egy és ugyanazt a problémát újra és újra szabályozta. Rendkívül érzékeny volt erőfedezetének hiányaira, amelyeket előszeretettel igyekezett reprezentációval pótolni, kényszerrel túlbiztosítani, a társadalmival megegyező módon a politikai-faji diszkriminációval orvosolni. Szembetűnő e mechanizmusban a személyzeti ügyek rendkívüli fontossága, a személyi jellegű függés biztosítékainak halmozása az állandó késztetettség a kényszer tökéletesítésére, a kényszerítő eszközök szervezeten kívüli és belüli keresésére és bekapcsolására. A szabályozás időbeni fejlődésének központi mozzanata az egyöntetűség felé haladás, ebben egyre nagyobb a szerepe a hierarchiaviszonyok katonai típusú kiépítésének. Jellemző volt a hierarchiaszintek folyamatos osztódása, újabb hierarchiaszintek beiktatása, az ezek közötti kapcsolódások rendies jegyeinek aprólékos kimunkálása és féltékeny őrzése, a különös érzékenység a hierarchiát erő sérelmekkel (feleselés, engedetlenség, tiszteletlenség, becsületsértés, függelemsértés) szemben. Tevékenység-szervezésében sajátos volt a hivatalos kényszer és a „spontán” mozgalmi jelleg együttes szorgalmazása, a leventék kiszolgáltatottsága elmélyítésének és öntevékenysége kiváltásának egyidejű szándéka. A vezetéssel egybeépülő, s egyebek mellett annak feladatait is vállaló tömegkommunikáció (sajtó) csak viszonylagos nyilvánosságú lehetett a szervezetnek, biztosította a manipuláció, a reprezentáció centralizált-ságát, a közvetítések egyirányúsítását, a megkérdőjelező tendenciák kizárását, a szemben álló erők kiszorítására irányuló igyekezet átnövését politikai és faji diszkriminációvá.

*A társadalmi környezet legmarkánsabb hatásai a hadsereg,
a cserkészlet, az egyház, illetve a munkásmozgalom részéről⁴⁸*

A két világháború közötti magyar társadalomban újként létrehozott leventeintézménynek a már meglévő, sajátos mozgásban levő szervezetek alkotta struktúrába is be kellett tagozódnia. Ezek feltételeiből, sajátosságaiból, működésük, fejlődésük jellegzetességeiből, a velük való érintkezés során meghatározó hatások érték a leventeintézményt.

Elengedhetetlen, hogy a legfontosabb hatástermelő és hatásgyakorló szervezetek jellegzetességeit vázlatosan érintsük.

a) A hadseregnek a rendszer genezisében betöltött szerepe és a konszolidáció során is megmaradt hatása lehetővé tette, hogy közvetve és közvetlenül is elérje — végül pedig saját szervezete részévé tegye — a közigazgatási intézményrendszerre ráépített leventeintézményt. Ebben a hadsereg expanziós törekvéseinél nem kevésbé játszottak szerepet az adott társadalom intézményi és lélektani jellegzetességei: a jobboldali társadalmi szervezetek bábáskodása, a hadsereggel szembeni illuzorikus elvárások, a neki tulajdonított alapvető értékek felerősödése, olyan közhangulat, amelyben a hadsereg nélküli állapot, az erőtől való megfosztottság érzetének elterjesztése a „nemzet szükségletei” között a valóságosnál fontosabbá tette az ütőképes haderő megteremtését és később a nyilvános fegyverkezést, kiválthatta az ezzel való tömeges szerveztést és hozzájárulást.

A hadsereg a rejtés és a nyílt katonai előképzés időszakában egyaránt létrehozta és mindvégig működtette a leventeintézmény katonai vezetés alá vonásának szervezeti formáit (HM VI. o., HM eln. 1/a. o., HM VIII. csf., HM 40. o.). Emellett bizonyíthatóan a hadsereg képviselői tették a legtöbbet a katonai előképzés külföldi mintáinak, a militarista nevelés eszközeinek, módszereinek adaptálásában, az ifjúsági szervezetek nemzetközi kapcsolatfelvételének szorgalmazásában.

A leventeintézményben érvényesített központi célkitűzésekben jól tükröződött a hazai katonai elmélet, nem kevésbé a hadsereg felkészítési elveinek változásai: a katonai állami expanzionizmus, illetve a „nemzet átfogó katonásítása” elveinek; a nemzeti erők politikai erkölcsi védettségének biztosítása; az állami politikai hatáskörön belüli katonai szereprészesedés megnövekedése; a jövő háborújának megrajzolásából következő fejlesztési elméletek megjelenése (az „elit hadsereg” és az azt kiegészítő „tömeghadsereg” elmélete), az ezt követően felerősödő „faji haremód” elmélete, a páncélos és légi kötelékekkel ellátott tömeghadsereg elmélete.

A hadseregfejlesztés egyes lépései szintén jelentős összefüggéseket mutatnak a leventeintézmény fejlődésével (az 1927-ben elfogadott hadseregfejlesztési terv, az 1932-ben bevezetett általános védkötelezettség, a mozgósítási rendszer kiépítése, a hadsereg létszámnövelése, a győri program, az 1939: I. tc., az új Huba I-II-III. hadrend felállítása, a hadiipari konjunktúra stb.).

A szervezetre irányuló hadseregi hatás legközvetlenebbül a hadsereg állománya kiképzettségéből és kiképzési módszereiből származott. Ebben megmutatkozik, hogy a vezérkari és a csapattisztek közötti igen nagy egzisztenciális és képzettségbeli különbség, a katonai formások mindenütt általános túlhajtása, az anyagi-technikai korlátok szűlte jelszócentrikusság, a gyakorlatok lehetőségének hiánya közepette a hadsereg és a leventeintézmény számára megfogalmazott katonaiideál (az önállóságra nevelt, a gyorsan változó helyzethez alkalmazkodni tudó és sokoldalúan képzett katoná) nem valósulhatott meg.

⁴⁸ Ez az alfejezet a „A hadsereg, a cserkészlet és az egyház a leventeintézmény társadalmi környezetében” c. tanulmány eredményeinek summázata. MM MLOF Tájékoztató (előkészületben).

b) A hazai egyházak — élükön a hatalomból leginkább részesülő katolikus egyházzal — az ellenforradalmi államkonstrukcióba tartozásuk alapján eleve érdekelték voltak a leventeintézmény megfelelő eredményességében. Ám a totalitás irányába fejlődő európai államok (Németország, Olaszország) egyházakhoz való viszonyának számukra is aggasztó alakulása, valamint — ezzel összefüggésben — az ifjú generációk visszahódításának — s ezzel jövőbeli pozícióik biztosításának — reménye ezen túl is arra készítette őket, hogy különös súlyt helyezzenek az ifjúság körében való jelenlétükre, sőt térhódításuk fokozására. Erre lehetőséget teremtettek számukra politikai, gazdasági, ideológiai, művelődéspolitikai pozícióik, jól képzett apparátusuk, a saját oktatási és nevelési intézményrendszerük.

A leventeintézmény vezetése szintén igényelte az egyház s az egyház képviselőinek támogatását, e szervezetek kapcsolata ennek ellenére nem volt konfliktusmentes.

A leventeoktatók és a helyi alsópapság elsőbbségi és illetékességi vitáinak, összefüggéseinek, a felekezeti kérdés leventeintézménybeli rendezésének csak a 20-as évek végén vetett véget a levente-felsővezetés a leventeoktatók „behódoltatásával.”

A társelnöki rendeleteket (1927), s a hercegprímási áldást (1928) követően az egyház az alsópapság testnevelési bizottságokban, illetve leventeegyesületekben való részvételén, illetve a leventék kötelező vallásgyakorlatán, valamint vallási ünnepekhez kötődő szereplésin keresztül volt jelen a leventeintézményben a háború kitöréséig.

Az ország második világháborúba lépése a pozíciói átmentésének lehetőségeit kereső, illetve az ifjúság neveléséből (német mintára) való kizáratása miatt aggódó egyházi körök, valamint a belpolitikai élet erősödő szélsőséges irányzataival szemben a valláserkölcsi nevelést intenzívebbé tenni kívánó, illetve a bevonultatások miatt rohamosan romló vezető-állományt a lelkészkedő papság bevonásával biztosítani kívánó leventevezetés között, az utóbbi kezdeményezésére, a korábbinál mélyebb összefonódást indított el.

A HM, a saját ifjúsági szervezeteiért aggódó egyházi vezetés megnyugtatóására, tető alá hozta a leventeintézmény és a KALOT közötti együttműködési szerződést (1941), amely a KALOT-ot a leventeintézmény szolgálatába állította; a nagyságrenddel megnövekedő leventeoktató-képzésbe oktatóként bevonták a papokat és az egyházi oktatási intézményeket (KALOT népfőiskolák); megkezdődött a papok leventeegyesületi vezetővé képzése, s a leventeegyesületi vezető pozíciók papokkal való feltöltése; a levente-felsővezetés (HM VIII. csf.-ség) leventeelkészítő alcsoporttal bővült, s elkezdődött — a tábori lelkészi rendszer mintájára — a leventeelkészítő szervezet kiépítése római katolikus, görög katolikus, református és evangélikus lelkészek (csaknem ezer) kinevezésével; elkezdődtek egy leventepüspökség felállításának munkálatai is (ez azonban, idő híján, már nem valósulhatott meg), az egyház nőnevelő intézményrendszerének égisze alatt megszervezték a leány-leventemozgalmat.

Az egyházak (főleg a katolikus) a háború végére „nemzeti-keresztényi”, „magyar” jellegűk, nacionalizmusuk, s antikommunizmusuk mellé jelentős mértékben felfejlesztették „harccsügük” fegyverzetét is, melynek kidolgozásában — érthető okok miatt — a HM szervezetébe épített tábori lelkészi kar járt az élen.

c) A két világháború közötti magyar politikai élet többarcúságának sajátos képviselője volt a leventeintézmény szűk szervezeti környezetében a cserkészmozgalom. A két szervezet kölcsönhatásos fejlődésének legfontosabb mozzanatait abban az eseményvonalban találjuk, amelyben a cserkész-szellemet legyűri a levente-gondolat, miközben a leventeintézmény szervezeti építkezése során felhasznált legfontosabb minták átkerülnek a cserkészettől.

A cserkészettel szervezési, nevelési tapasztalatai, felhalmozott hagyományai, támaszt és állami támogatást kereső felajánkozása ellenében kereszténysége mellett

fogyatékos „nemzeti” vonatkozásai, önkéntességen alapuló szerveződése, nemzetközi kapcsolatai és orientációja, liberális pedagógiája, a forradalmak alatti nehezen felejtendő szerepvállalása nem tették alkalmassá az ifjúság széles rétegeit keresztény-nemzeti szellemben nevelő, s tömeges katonai előképzését is megoldó feladatokra.

Ebben a középosztályi és jómódú rétegek fiait (részben lányait is) az alsó társadalmi rétegektől elkülönítve nevelő, elit jellegét hangsúlyozó, alapvetően a korabeli középiskolai rendszerre támaszkodó szervezetben azonban — az adott politikai, ideológiai viszonyok között — nem lehetett szó a cserkészet — eredeti célkitűzéseit követő — „elvileg más” működéséről. A levanteintézmény, illetve a hadügyi kormányzat támadásai, s a cserkészet vezetőinek autonómiavédő törekvései siettették, hogy a szervezet „elébe menjen” a nemzeti, katonás, levetés elvárások teljesítésének.

Ennek keretében a cserkészet vezetői jelentős részt vállaltak a levanteintézmény felső vezetésében, illetve kulturális befolyásolásában, sajtójának, szakismereti és szépirodalmi bázisának kialakításában gyakorlati képzési, nevelési, foglalkoztatási tapasztalataik közvetítésével.

A számítás azonban, hogy ezzel elejét lehet venni a szervezeti autonómia elvesztésének, ennek ellenére sem realizálódhatott. A folyamatos „magyarosítás”, katonásítás, a hősi kultusz átvétele, a nemzetvédelmi és a katonai előképzési intézmények kiépítése stb. a háború kitörésével kevésnek bizonyult a cserkészmozgalom autonómiájának megőrzéséhez.

Az 1939:II. tc. II. fejezete értelmében 1939 augusztusban feloszlatták a cserkészleventekezeteket, s bár elitnevelő szerepe betöltésére továbbra is megtartották a cserkészzetet, működését, tagjainak egységes levanteintézettség mellett (és nem helyette, mint korábban), engedélyezték. 1942 áprilisában megszüntették a Magyar Cserkész Szövetséget, a szervezet, Magyar Cserkész Mozgalom néven, kisbarnaki Farkas Ferenc tábornok, főcserkész vezetése alatt, katonai felső vezetést kapott. Az ezt követő jellegváltozást mutatja, hogy a nyilasok — bár korábban folyamatosan támadták — hatalomra kerülésük után nem tiltották be a cserkészzetet.

A levanteintézmény fejlődésében, más és más vonásaiban, változó intenzitással, ám mindvégig meghatározó háttérrel jelentettek a cserkészzet hatásai:

A cserkészzet pedagógiájából került átvételre az önkéntességre támaszkodás, az egyéni bánásmód, a fiatalok szociális környezetének megismerésére törekvés, az erőszak, a parancsolgatás háttérbe szorítására törekvés, a lelkiismeret, a kötelességtudás szerephez juttatása. A cserkész törvények képezik a levanteintézmények közvetlen előzményét és mintáját. Természetesen a hatékony katonai előképzés céljával, a tekintély, a hős kultuszával ellentmondásban levő vonatkozásaik lenyесése nem volt elkerülhető.

A levanteintézményben alkalmazott módszertan fejlődésében kimutatható hatású a nevelési kvalifikáció szükségességének hangsúlyozása, az ezzel kapcsolatos ismeretek terjesztése, a gyakorlati cserkészmunka tapasztalatainak közzététele, a jamboree-k meglátogatása, ismertetése, a táborozási tapasztalatok cseréje, a két szervezet gyakori összehasonlító elemzése, az átvételre javasolt momentumok országos nyilvánosságra hozása. A levanteintézmény nemzetnevelési elveinek, illetve a levanteintézménynek a kifejtése jelentős mértékben a cserkészzet inspiráló hatásainak érvényesülését mutatja.

A Levante c. folyóirat — felismerve az átvétel fontosságát — „Több cserkészzetet a levantebe” címmel külön rovatot indított a húszas évek végén, emellett a folyóirat cikkíróinak legszínvonalasabb, legkitartóbb csoportját is a cserkészvezető-szerzők alkották, egészen a harmincas évek végéig.

A levanteintézmény „vételkészsége” elsősorban a cserkészzet által fölényes eredményességgel működtetett eszközök, eljárások átültetésére irányult. A nevelés életkorok szerinti tervszerűsége, a próbarendszer alkalmazása, a kirándulások, játékos formák, a táborozás, a cserkészotthonok; az önkéntességre törekvés, a szabadidőt

kitöltő egyesületi élet, a műkedvelés formái; a követelmények korszakonkénti egymásra épülő kidolgozása; a szociális szolgálat; a korán meginduló különleges foglalkoztatási formák (vízicserkészlet, cserkészrepülés stb.); a már a húszas években meginduló rádióműsorok, az átvett irodalom, filmek tömege; a csapatok elnevezése magyar hősről; a cserkésznapok rendezvényei; a riadólánc-rendszer, sőt a jelszó-kultusz egyik irányzata mind-mind a cserkészlet módszertanából gyakoroltak hatást s kerültek átültetésre a levanteintézménybe. Ám mindez, a cserkészidealizmus meghazudtolásával, nem a levanteintézmény cserkész-színvonalra történő felemelkedését hozta, hanem — az adott helyzetben logikusan — ezzel ellentétes eredményt.

A cserkészvezetésben az „istenibb ember, krisztusibb magyar” eszményét képviselő egyházi szárny és a polgári értékekhez ragaszkodóbb, a klasszikus cserkészideált követő vezetők csoportja egyaránt háttérbe szorult. A valóságos viszonyok annak a vezetői csoportnak kedveztek, amely hajlandó volt a cserkészlet faji, nemzeti alapon, a háborús követelmények szerint, az új katonai és társadalompolitikai törekvéseket kiszolgáló módon átépíteni. A fejlődés során magyarosították a cserkészlet mitológiáját, ellátták a „nemzeti szempontból” fontos kiegészítésekkel. A testvériség törvényét így utasította maga mögé a haza iránti kötelesség, a romantikus, fiús jelleget a harcos eszmény.

1943-ban 51 000 cserkész, 34 600 vezető alkotta a szervezetet, akik közül 2763-an levantevezetői munkát is végeztek. A szervezet ekkor 700 fős vezetőképző kerettel, s 680 000 pengős költségvetéssel dolgozott.

d) A hazai munkásmozgalomnak elsősorban az illegális vonulatában termelődtek ki a többé-kevésbé konzervens és a korszakban változó mértékben megalapozott antimilitarista, s ezen belül a levanteintézménnyel is szemben álló törekvések és fellépések.⁴⁹ Ezt részben kiegészítették, részben gátolták a legális SZDP ifjúságvédő, durvaság- és erőszakellenes fellépései. Az illegális vonulaton belüli, illetve az illegális és legális vonulatok közötti ellentmondások ugyanakkor — a fennálló ellenforradalmi rendszer egyértelmű és egyre kérlelhetlenebb fellépésén túl is — gátolták a gyengén szerveződő erők összefonódását, fellépésük hatékonyságát. Törekvésük, tevékenységük mégsem volt hatás nélküli a levanteintézményben sem. Jelenlétükkel, időről időre tett életjeladásaikkal, megtörték a levantékkal szembe állított kényszermechanizmus egyeduralmának zavartalanságát, s ezzel egyfelől lehetőséget adtak az intézmény elleni fellépések eszközeinek, módszereinek gyűjtésére, gyakorlására, illetve a fellépések területi kiterjesztésére, másfelől folyamatosan nyugtalanították a hatalom birtokosait, köztük a levanteintézmény vezetését, illetve a belügyi szerveket is. Mindez hozzáadódott azokhoz a hatásokhoz, amelyek kormányzati szinten állandósították a fenyegetettségérzetet, illetve a hatalom totalitárius irányzata kezében hivatkozási alappá váltak a hatalomrészesedésük növelését célzó lépések során. A levanteintézmény vezetésének formális lépéseiben e hatások alapvetően három irányban realizálódtak: egyrészt mindvégig biztosították az antikommunista-antiliberalis propaganda, illetve a keresztény-nemzeti nevelés elsőségét a levantékkal való foglalkozás során, másrészt folyamatosan egyre szorosabbra zárták a politikai-ideológiai védettséget szolgáló mechanizmusokat az ifjúság körül, végül pedig — elsősorban a szociális kérdések, s bizonyos szerepek felvállalásával és a módszertani fejlesztés területén — megpróbálták „elébe menni” a támadásoknak.

49 Felhasználtuk: *Dr. Serfőző Lajos: A KPM tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1945)*. Bp., 1968.; *Dr. Kun László—Taktics Ferenc: A Vörös Sport Internacionálé harca a nemzetközi munkáspor-tmozgalom egységéért. Pártörténeti Közlemények*, 1973. márc.; *Dr. Kun László: Fejezetek a magyarországi testnevelési és sportmozgalom történetéből*. Tankönyvkiadó. Bp., 1972.; *Földes—Kun—Kulassi: A magyar testnevelés és sport története*. Bp., 1982. 243—347. o.; *Az Országos Ifjúsági Bizottság. 1929—1942*. Bp., 1984. Hatvan harcos esztendő. A magyar forradalmi ifjúsági mozgalom dokumentumaiból. I. 1918. 1945. Bp., 1978.

A leventeintézmény fejlődésére a korabeli hazai társadalmi viszonyok, s a nemzeti „nagypolitika” mellett jelentős hatást gyakorolt a nemzetközi környezet is. Az ifjúság megszervezésének, nevelésének mintái, katonai előképzésének módszerei tekintetében igen jelentős a külföld hatása, s nem lebecsülendő az a diplomáciai funkció sem, amelyet a magyar kormányok külpolitikájának alárendelve töltött be a szervezet.

A korabeli európai premilitáris rendszerek feldolgozása egyelőre hiányzik, viszont lehetőségünk volt rekonstruálni a leventeintézmény felső vezetésének e rendszerekről meglevő ismereteit, valamint ezen ismeretek korabeli propagandáját.⁵¹

A leventeintézmény létrehozásának időszakában a külföldi példák utáni érdeklődés mindenekelőtt az 1871 utáni francia revansista ifjúságnevelésről, az 1862-ben alapított pánszláv intenciójú Szokol-mozgalomról, az 1908-ban induló és rohamosan terjedő angliai cserkészmozgalomról, valamint az USA iskolai és polgári egyesületi testnevelési rendszeréről bírt jelentős tapasztalatokkal.

A 20-as évektől szisztematikusabbá vált a külföldi minták megfigyelése, a katonai külképviseletek rendszeres jelentései mellett az OTT által kiküldött sportszakemberek tájékozódásai voltak a legeredményesebbek.

A kisantant országokra és a Szovjetunióra mint ellenségekre, illetve a nyugati országokra, mint potenciális szövetségesekre vonatkozó információk a 30-as évek közepéig folyamatosan árnyaltabbá váltak. A háború kitöréséig kiegészültek az ún. testvérnépek (finn, japán, bolgár stb.) katonai előképzési rendszerének megismerésével, ugyanakkor egyre kizárólagosabbá merevedett a németországi, illetve olaszországi ifjúságnevelésre irányuló figyelem, s az ebből táplálkozó propaganda.

A 30-as évek egyre inkább „államosított” ifjúságnevelése Európa-szerte erősítette a katonai előképzés részarányát és színvonalát, melynek során nem csak a magyar hivatalos ifjúságnevelés volt a külföldi példák fogyasztója, számos országból jöttek tanulmányozni a magyar (vezetői által „elsőként létrehozott”-nak tartott) testnevelési rendszert is.

A külföldi premilitáris képzési rendszerek ismeretét hasznosították a vezetés orientálásában, a katonai potenciál becslésében, a szervezési, szabályozási eljárások kialakításában, a mindennapi propagandában, valamint a vezetőképzés során.

A külfölddel való érintkezés a leventeintézmény számára a nemzetközi ifjúsági sportdiplomácia vonalán indult, először a személyi-szakmai kapcsolatok felvételével, majd a leventesportolók szerepeltetésével, a 30-as évek elejétől pedig népes ifjúsági delegációk cserelátogatásával Olasz- illetve Németországba. A világháború kitörését követően a leventeintézmény vezetői sem térhettek ki a tengely-barátság sajátos nehézségei elől. A politikamentesség mellett elkötelezett magyar ifjúsági vezetőknek állniuk kellett az ifjúság fasiszta politizálását megvalósító és azt a szövetségeseinél is szorgalmazó német ifjúsági vezetés presszióját. A legnagyobb körültekintéssel sem volt elkerülhető a volt kisantant országokkal az „új barátság” jegyében kiépülő kapcsolatok disszonanciája.

E mozzanatok az Európai Ifjúsági Szövetség megalakulása (1942. szeptember) után is arra készítették a leventeintézmény vezetőit, hogy egyfelől az ifjúság vallásos nevelését elengedhetetlennek tartó országok támogatását keresve megkíséreljenek ellensúlyt képezni a német ifjúságnevelési irányvonal szupremációs törekvéseivel szemben, másfelől, hogy a nemzetközi szereplések látványosságaival is „lefózzék” a német-barátságukat reprezentálni akaró volt kisantant államok ifjúsági diplomáciáját.

⁵⁰ Ez az alfejezet „A leventeintézmény a nemzetközi környezetben” c. tanulmány eredményeinek összegzése. MM MLOP Tájékoztató (előkészületben).

⁵¹ Elsősorban a leventeifjúság számára közvetített nemzetközi ismertetőket vettük figyelembe.

A leventediplomácia sajátos területe volt a külföldről irányuló presszió leszerelése, illetve a leventeintézmény nemzetközi elfogadtatása.

A 20-as évek végétől a kisantant országok — a leventeintézmény békeszerződést sértő katonai jellege miatti — támadásaira a katonai jelleg leplezése volt a válasz, valamint hasonlóképpen érdekelt támogatók közbenjárásának kieszközlése a panaszokat kivizsgáló nemzetközi konferenciákon.

A „tengely” erősödésével ritkuló kisantant támadások közepette vált egyre határozottabbá a német presszió. A bledi egyezmény megszületésével, a visszacsatolásokkal párhuzamosan a németek szorgalmazták a cserkészlet megszüntetését, az ifjúság politikai nevelését, körükben pártpropaganda érvényesítését, a nagynémet gondolat német nemzetiségiek körében történő terjesztését, német szervezetek létrehozását.

A magyar vezetők, felemás módon, egyfelől hangoztatták a kapcsolatok szélesítésének, a barátság elmélyítésének szükségességét, fényes külsőségek között fogadták a Hitler-Jugend vezetőit, kitüntették őket, cserelátogatásokat szerveztek, másfelől azonban, a német pártnapoktól megrettenve, a „német fél nyílt megsértése nélkül”, a legszükségesebb mértékűre igyekeztek korlátozni a „leventék nevelési célján kívül eső” hatásokat közvetítő német—magyar ifjúsági kapcsolatokat.

A magyar cserkészlet elleni német támadások még egyértelmű visszautasításra találtak Teleki Pál részéről, ám később a hazai német ifjúságra igényt tartó német behatolásoknak már nem lehetett gátat vetni.

Янош Сабо

ИНСТИТУТ ДОПРИЗЫВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ «ЛЕВЕНТЕ» И ЕГО СОЦИАЛЬНОЕ ОКРУЖЕНИЕ

Резюме

Янош Сабо, опираясь на весьма основательную работу по выявлению первоисточников, с помощью арсенала понятийных средств социологии организаций дает многосторонний анализ функционирования этого института как системы, изменяющейся и в историческом времени.

Статья отчасти знакомит читателя с некоторыми аспектами этого института, с изменениями его структуры и старается сопоставить этот институт как подсистему с другими, более крупными системами. Автор статьи по-новому показывает институт «леvente» в Венгрии как своеобразный тип начальной военной подготовки.

János Szabó

DIE LEVENTE-INSTITUTION UND IHRE GESELLSCHAFTLICHE UMGEBUNG

Resümee

Aufgrund von sehr eingehenden Quellenaufschliessungen und mit Hilfe organisationssoziologischer begrifflicher Mitteln analysiert János Szabó vielseitig die Funktionierung dieses, auch in der historischen Zeit sich verändernden Systems. Die Studie macht zum Teil mit gewissen Aspekten, Strukturveränderungen dieser Institution bekannt, und ist bestrebt sie als Untersystem mit anderen, grösseren Systemen zu vergleichen. Diese Bearbeitung des Materials ergibt eine neue Darstellung der Levente-Institution als eigenartigen Typ der prä-militärischen Systeme.